

**ASPECTE ALE TULBURĂRILOR EMOȚIONALE LA PREADOLESCENȚI
ȘI ADOLESCENȚI DIN INSTITUȚIILE REZIDENȚIALE**

**ASPECTS OF EMOTIONAL DISORDERS AT PREADOLESCENTS
AND ADOLESCENTS FROM RESIDENTIAL INSTITUTIONS**

Natalia BULAT, psiholog, grad didactic I,
IPLT „Mihai Eminescu”, mun. Chișinău
ORCID: 0009 0005 2746 4977
natalinabulat@gmail.com

Natalia BULAT, psychologist, teaching degree I,
IPLT „Mihai Eminescu”

CZU: 159.922.7.8

DOI: 10.46727/c.v1.21-22-03-2024.p14-20

Abstract. In this article, are analyzed the important aspects of the development of emotional disorders during preadolescence and adolescence. The social situation in residential institutions is characterized by a series of factors that lead to difficult emotional states, the failure of which leads to the emergence of emotional disorders in these age periods.

Keywords: emotional disorders, adolescents/pre-adolescents, residential institutions, the particularities of the affectivity of preadolescents and adolescents.

În formarea preadolescentului și adolescentului ca personalitate, un rol considerabil îl au manifestările afective. Omul nu poate exista izolat. Relațiile umane sunt influențate de mediul familial și social. Emoțiile sunt elemente care, în procesul de interacțiune, întăresc, distrug sau reorganizează relațiile. Afectivitatea se manifestă în procesul de interacțiune a oamenilor. Astfel, este firesc ca în studierea tulburărilor emoționale să ținem cont de mediul în care locuiește adolescentul și preadolescentul. Acest studiu trebuie să includă și cercetarea funcționării intelectului, a sferei motivaționale, emoționale, cât și studierea comportamentului în diferite situații. Interacțiunea dintre oameni ține de intelect, sentiment, model de comportament, care se manifestă atât în procesele cognitive, cât și în cele afective.

Informația prezentată este actuală, deoarece astăzi în societatea noastră sunt foarte mulți copii abandonati de părinți, a căror lipsă o compensează instituțiile rezidențiale. În articol este analizată vârsta preadolescenților și adolescenților, deoarece anume la această etapă de viață copiii au cea mai mare nevoie de sprijin afectiv. Lipsa părinților le provoacă stări afective dificile, a căror nerezolvare duce la apariția tulburărilor emoționale.

Situația socială a preadolescenților și adolescenților din instituțiile rezidențiale este caracterizată de contactele sociale reduse, o oarecare distanțare de problemele cotidianului și, ce e mai important, de lipsa modelelor de bază – parentale, care duce la dereglări ale afectivității. Cunoașterea particularităților afectivității preadolescenților și adolescenților din instituțiile rezidențiale poate servi drept ghid în organizarea serviciului psihologic pentru această categorie de persoane.

Perioadele de preadolescență și adolescență sunt dominate de o intensă creștere (puseu), de accentuare a dimorfismului sexual cu o largă gamă de rezonanță în dezvoltarea psihică și creșterea mare a sociabilității, mai ales pe orizontală [2].

Aceste etape sunt de conturare a individualității și începutului de stabilizare a personalității, în care organismul este supus unor importante transformări și acumulări cantitative, care marchează încheierea copilăriei și trecerea la maturitate, spre inserție și integrare în viața profesională și socială.

Din punct de vedere social, preadolescența pregătește inserția individului în mediul adult, datorită acumulării unui ansamblu de cunoaștere în domeniul cultural și social, ce vor permite adaptarea la viața de adult.

Transformările fizice și psihice deosebesc aceste stadii de celelalte, în special adolescența, făcând ca adolescentul să nu mai fie copil în înțelesul strict al cuvântului, dar nici adult. Particularitatea specifică acestei vârste de trecere constă în faptul că aceasta este psihologia unui „semicopil” sau „semiadult” [9, p. 52].

Astfel, adolescența este, prin natura ei, o vârstă a intervalului, este puntea între naivitatea plener adaptabilă și maturitatea pe care obișnuim să o asimilăm echilibrului, științei drumului și alegerilor optime.

De aici apare și complexitatea acestui stadiu, adolescentul având un statut nedefinit, oscilând între comportamente impregnate de atitudini copilărești, cerințe de protecție, anxietatea specifică celor mici în fața situațiilor mai complexe și conduite noi, similare comportamentului adult, formate sub impulsul cerințelor interne de autonomie sau impuse de societatea vârstei. Această incertitudine este sprijinită și de cei din jur, care uneori îl tratează ca pe un copil, alături așteptând de la el să-și asume responsabilități mature.

De aici reiese, așa cum remarca și E. Erikson, trăsătura principală a adolescenței, și anume „căutarea reînnoită a identității de sine” [apud 1, p. 121]. Această căutare se poate solda cu reușite, tânărul dobândindu-și „identitatea psihosocială, sensul a ceea ce este el, înțelegând de unde vine și încotro se îndreaptă” [7, p. 75] sau, dimpotrivă, văzând o „difuziune a rolului (sentimentul de a nu ști ce este el, încotro merge, la ce se atașează)” [7, p. 80], aceste reușite fiind în funcție de interacțiunea socială a individului cu el însuși și cu mediul său.

Controversele teoretice s-au manifestat și în ceea ce privește conceptul de „criză a adolescenței”, unii afirmând existența acesteia, considerând că „izbucnește adesea cu brutalitate” [7, p. 63], alții considerând criza drept un fenomen rar, „un dezechilibru grav, o tulburare profundă a vieții psihice” [10, p. 8], aflându-se în această stare doar cei bolnavi fizic, mintal și moral, având la bază grave deficiențe ale unor familii și ale școlii.

Stările de conflict sau cele critice, de intensitate patologică nu fac parte din desfășurarea normală a adolescenței, însă se constată un fenomen generalizat de dezadaptare, dezorientare, de neliniște, cu manifestări care nu izbucnesc tot timpul la suprafață, desfășurându-se în interiorul individului. Acest fenomen, prin frământările pe care le determină, ce provin din incertitudinea poziției sale, de copil sau de adult, din încercarea de a-și defini o identitate, de a-și fixa un reper, poate fi încadrat în termenul de criză.

Pentru a ușura înțelegerea comportamentului adolescentului, a situației de „criză juvenilă” [apud 8, p. 98], putem lua în considerare o abordare din mai multe unghiuri a acestui stadiu, urmând modelul oferit de Jack Dunham și Ray Jons, care prezintă adolescența

din cinci perspective: constituțională, a crizei de identitate, modelul învățării sociale, a trebuințelor și a stresului.

Stările afective implică o apreciere, o atitudine pozitivă sau negativă, după cum obiectele realității favorizează sau contrazic necesitățile individului. Indiferența apare în lipsa oricărei stări afective, fiind, de fapt, o stare cu totul tranzitorie. De asemenea, o altă proprietate importantă a conduitelor emoționale este caracterul stenic sau astenic al acestora, care determină creșterea sau diminuarea energiei și activității umane. Stările afective implică o apreciere, o atitudine pozitivă sau negativă din partea preadolescentului și adolescentului.

Psihologia afectivității prezintă numeroase dificultăți, deoarece nu toți psihologii sunt de acord cu terminologia proceselor afective, fapt care i-a determinat pe unii să propună până și eliminarea termenului de emoție din psihologie [5, p. 106].

Astfel, în decursul timpului, psihologia afectivității a parcurs un drum sinuos, fiind desconsiderată (aspectul negativ al conștiinței, o modalitate accesorie-intelectualismul filosofic, neglijarea motivațiilor și consecințelor acestora de către psihologia experimentală etc.) sau privită ca un factor important al personalității [4, p. 132].

Există situații în care constatăm abateri de la situațiile normale ale afectivității, tulburări ale modului în care apar stările afective, ale modului cum se sting, ce urme lasă, ce intensitate au, cât de ușor obiectele, situațiile se încarcă de o semnificație emoțională. Analizând locul pe care îl ocupă afectivitatea la persoană, se poate afirma că acesta este fundamental.

Acolo unde nu există afectivitate, nu e posibil un contact psihic cu realitatea. Puntea de legătură între persoană și viață o stabilește afectivitatea. Reacțiile de apărare, de prudență sunt premisele afectivității complexe.

La persoană, fenomenele afective trebuie să aibă o pondere anumită, cu un echilibru între afectivitate și celelalte procese psihice.

În acest cadru, al personalității individului, emoțiile și sentimentele se organizează într-o anumită ordine, în stare normală, cerințele adaptative impunând o anumită ierarhie în care intervine rolul educației și semnificației.

Starea patologică duce la dezvoltarea inegală a acestora sau la nedezvoltarea lor completă (indivizii fac reacții emoționale uneori în anumite condiții), existând posibilitatea ca procesul patologic să disocieze laturile afective. În astfel de cazuri se constată modificări calitative și cantitative ale proceselor afective: tulburări ale sentimentelor și emoțiilor – anxietatea, irascibilitatea, fobia etc.

Preadolescentul se caracterizează printr-o emotivitate crescută. Afectele și emoțiile lui sunt mai intense decât ale micului școlar, față de colegi sau de alte persoane care au atitudini contrare opiniilor lor. Acesta se manifestă de multe ori violent, furtunos, dar își recapătă calm echilibrul tot atât de repede, atunci când s-a convins că la baza acestor atitudini nu stau intenții negative.

Această emotivitate crescută se datorează predominării procesului de excitație asupra celui de inhibiție, ca urmare a unei dezvoltări generale vertiginoase la această vârstă. Procesele de inhibiție fiind slabe, preadolescentul se manifestă prin acțiuni bruște, impulsive.

Această excesivitate emoțională debordează și în limbaj, puberul folosind frecvent superlative absolute: „a fost ceva nemaipomenit”, „era un tip extraordinar” etc. Acestuia îi

corespund stări de exaltare [8, p. 246]. Pe măsură ce adolescenții își îmbogățesc experiența, iar procesele de inhibiție devin mai puternice, ei își corectează mai bine manifestările afective.

Acestui plan afectiv intelectual lagat de lecții, i se adaugă un altul, latent, ce emană din starea de competiție ce se consumă în munca școlară și socială. Acestea din urmă sunt mai pregnante de opțiune și mai solicitate de atitudini. Ele provoacă anxietate, culpabilitate, frustrare etc.

Există numeroase subdominante ce condiționează emoțional relațiile cu profesorii și elevii, cu valorile umanității locale și universale. Acestea sunt sub dominanța de independență, cerința de rol și statut, de forță, de calm, de modernitate.

În relațiile cu părinții, stările afective acționează mai acut cu subdominanțele menționate, la o tensiune mai mare în pubertate, apoi cu temperare treptată în adolescență, când are loc o redeschidere spre spațiul familiei prin scăderea tensiunii de opoziție și culpabilitate.

Conflictele cu părinții sau moartea unuia dintre ei, severitatea excesivă sau motivele de ordin școlar (tratament prea aspru, nedreptate, blamare, izolare) sunt câteva aspecte frustrante care la această vârstă pot determina apariția unei neurastenii, exprimată prin instalarea oboselii în planul comportamental, scăderea randamentului în activitate, schimbarea atitudinii față de cei din jur și față de propria persoană, idei depresive, anxietate, iritabilitate, neliniște, hiperemotivitate, tulburări psihosomatice (dureri de cap, tulburări de somn etc).

Aceste tulburări, care tind spre latura psihopatologică a crizei adolescenței, dacă situația stresantă se reduce, sunt în mare parte reversibile, mai ales dacă intervine un ajutor specializat. De aici apare și marea nevoie de consiliere în cadrul școlilor, importantă fiind depistarea precoce a acestora și astfel evitarea cu succes a deznodămintelor negative.

Instituțiile de tipul celor rezidențiale constituie forma cea mai răspândită de ocrotire a copiilor cu probleme, lipsiți sau refuzați de familie, orfani, neglijați, defavorizați de familie, din cauza carențelor materiale și moral-educaționale, aceste instituții substituind familia pentru astfel de copii.

Printre obiectivele generale ale instituțiilor de ocrotire se numără:

- asigurarea climatului social-general ca înlocuitor al familiei (prin realizarea echilibrului bio-psiho-socio-cultural pentru dezvoltarea armonioasă a copilului);
- repararea efectelor traumatismelor psihosociale (prin tratament psihopedagogic individualizat, prin integrarea individului în colectivitate);
- satisfacerea trebuințelor de securitate afectivă (prevenirea sentimentului inutilității, anxietății etc.);
- menținerea și stoparea proceselor de retardare pentru menținerea unei stări de sănătate fizică și psihică.

Cu toate acestea, instituțiile de ocrotire încearcă să ofere copiilor tot ceea ce este necesar pentru o dezvoltare optimă și armonioasă, să ofere calificarea și socializarea indivizilor. Calificarea trebuie să fie nu doar pentru muncă și viață economică, ci și pentru confruntarea cu toate aspectele vieții.

Mediul educativ are o dublă funcție: pe de o parte, să creeze efecte și cerințe de cultură și civilizație, iar pe de altă parte, să satisfacă aceste cerințe de cultură și civilizație a

individului. Cele două funcții ale mediului educativ al individului se traduc printr-un proces unic, continuu, de adaptare la mediul denumit din ce în ce mai frecvent integrare.

Astfel, totalitatea acțiunilor de educare din instituțiile rezidențiale trebuie privite sub aspectul organizării și instruirii instituțiilor privind dezvoltarea psiho-motrică și integrarea socială a copiilor instituționalizați. Separarea copilului de familie atrage după sine pierderea securității materiale și spirituale, afective, producându-i un dezechilibru biopsihic.

Acest dezechilibru se încearcă să fie rezolvat prin situația socio-educatională din instituțiile de ocrotire, care trebuie să compenseze absența familiei, acestea acționând pe multiple planuri: material (condiții materiale de îngrijire), socio-afectiv, moral, educațional.

Aflat în situația de instituționalizare, copilul poate sau nu să-și accepte condiția. El se adaptează în diverse grade la regimul vieții școlare, având repercusiuni asupra performanțelor de învățare și asupra integrării socio-profesionale.

Problematica specifică procesului instructiv-educativ din instituțiile de ocrotire face de multe ori impracticabil „împrumutul” de procedee metodice caracteristice învățământului general ori special, deoarece cadrului didactic îi revine și rolul de părinte, de vreme ce instituția în care activează nu este doar cămin-școală sau internat, ci deopotrivă și casă-spațiu în care copilul în primul rând trăiește și crește și apoi învață și se instruește.

Criza de personalitate la copii și adolescenți constă într-o incapacitate temporară de adaptare la mediul social sau familial, obiectivă în relații și acțiuni preadecvate. Criza poate fi declanșată fie de anumite perioade de dezvoltare, care presupun schimbarea modelelor de acțiune (ex.: vârsta trecerii de la grădiniță la școală), fie de anumite incompatibilități specifice sau particulare care apar între subiect și mediul social sau familial.

Această situație de criză este situată la limita dintre normal și patologic sau, mai bine zis, pe plaja dintre normal și patologic, constituind un fenomen de neadaptare, reversibil în momentul de conștientizare a cauzelor și de găsire a soluțiilor. Prelungirea stării de criză, fie din cauza menținerii condițiilor, fie din cauza neidentificării unui comportament neadecvat, poate degenera în forme patologice ce țin de comportamentul deviant.

Atât mediul de proveniență a adolescenților și preadolescenților din instituțiile rezidențiale, cât și mediul din aceste unități organizate în sistem internat predispun acești copii la crize de personalitate. Majoritatea copiilor provin din familii disarmonice, de la care moștenesc (prin învățare) o conduită cu tendințe disarmonice în raport cu societatea. De aici apare și posibilitatea de a intra în conflict cu societatea și declanșarea unei crize de personalitate pe fondul incompatibilității cu mediul social. Alți copii provin din abandon familial și vin în unitățile de ocrotire cu o toleranță la frustrare foarte scăzută, care va amplifica exagerat situațiile de frustrare ulterioare și va duce la reacții inadecvate.

Instituționalizarea lasă amprente asupra personalității copilului. Mediul de viață din instituțiile rezidențiale de tip internat, prin organizare și funcționalitate, este total diferit de mediul familial, deosebirea esențială fiind de ordin psihoafectiv. Dacă într-o familie obișnuită relațiile se bazează pe afectivitate și pe respect, într-o astfel de instituție relațiile se bazează pe dominare și supunere. Relația de prietenie capătă altă semnificație, ea fiind, de fapt, o relație în care cel mai slab acceptă protecția unuia mai puternic în schimbul unor servicii sau bunuri materiale.

În ultima perioadă, asistența și intervenția în asigurarea protecției preadolescenților și adolescenților în Republica Moldova capătă ascensiuni. În vederea implementării

Programului de dezvoltare a educației incluzive în Republica Moldova, una din principalele acțiuni a fost „Reforma sistemului rezidențial de îngrijire a copilului”, ale cărei obiective au avut ca scop:

1. Reducerea continuă a numărului de copii aflați în îngrijire rezidențială.
2. Asigurarea reintegrării socio-educaționale calitative a copiilor dezinstituționalizați din sistemul rezidențial de îngrijire a copilului [3].

Conform datelor prezentate pentru anul 2023, autoritățile Republicii Moldova, cu suportul UNICEF, au reușit să asigure dezinstituționalizarea a 83% din cei 11 mii de copii care locuiau în 67 de instituții rezidențiale. O bună parte din acești copii s-au întors în familiile biologice sau au fost plasați în facilitățile de tip familial [6].

Adolescența este o realitate complexă, o perioadă plină de transformări, în care se împlinește maturizarea biologică și psihologică a copilului, puntea de legătură între stadiul copilăriei și al maturității.

Faptul că această manifestare de „criză” este prezentă la majoritatea adolescenților, chiar și la cei ce nu au suferit frustrări majore în perioada copilăriei, ne-a determinat să analizăm manifestările afective din acest stadiu la adolescenții din instituțiile rezidențiale, care pătrund în această perioadă deja marcați cu carențe profunde ale modului de reacție emoțională la stimulările mediului.

Analiza cazurilor ne sugerează că mediul instituțional poate influența dezvoltarea personalității adolescentului și prin schimbările periodice, dar adesea imprevizibile, care se produc în cursul vieții individului. În acest context, sunt prezentate câteva **recomandări** care pot contribui substanțial la asigurarea unui mediu sănătos în dezvoltarea sferei afective la preadolescenți și adolescenți.

Printre recomandări se numără reducerea numărului de copii care se află în detenție, prin aplicarea soluțiilor non-custodiale, elaborarea unui plan național de acțiuni pentru a reduce numărul de copii care se află în diverse situații de privare a libertății.

O altă recomandare este asigurarea unei cooperări interinstituționale între sistemele de protecție a copilului, educație, asistență socială, sănătate, justiție, forțele de ordine, precum și administrarea politicilor de migrație și refugiați. Este necesară și investirea unor resurse eficiente pentru a reduce inegalitățile și a sprijini familiile în rolul lor de a promova dezvoltarea fizică, mintală, spirituală și socială a copiilor, inclusiv a celor cu CES.

De asemenea, se recomandă să fie dezvoltat un sistem de justiție prietenos copiilor, asigurând instanțe speciale pentru aceștia, asistență juridică și resurse adecvate. Este necesar de a continua procesul de reformare a instituțiilor rezidențiale rămase încă active.

Ar fi recomandabilă o abordare comună de lucru în favoarea copiilor, prin care specialiștii să colaboreze între ei și să vorbească în aceiași termeni, este salutabilă existența unei memorii instituționale cu privire la serviciile oferite fiecărui caz în parte, cu actualizarea permanentă a situației.

Este bine să se investească suficient în serviciile de suport pentru familie, așa cum este serviciul de sprijin familial, precum și în programele de educație parentală și intervenție timpurie. Este general cunoscut că e mai bine să previi apariția problemei sau să intervii la o etapă precoce a ei, decât s-o tratezi când devine foarte gravă și, deseori, imposibil de a fi rezolvată în beneficiul real al copiilor.

Sunt binevenite și cursurile de pregătire a viitorilor părinți, iar acestea ar putea fi predate chiar în instituțiile de învățământ, fiind adaptate la cunoștințele tinerilor. Părinții ar putea beneficia și ei de traininguri de îmbunătățire a abilităților părintești.

Bibliografie:

1. ALLPORT, G. *Structura și dezvoltarea personalității*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1991. 133 p.
2. DEBESSE, M. *Etapele educației*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1981. 199 p.
3. HG [online]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-14-nu-659-mec-2023_0.pdf
4. MĂRGINEANU, N. *Psihologia persoanei*. București: Editura Științifică, 1998. 299 p.
5. PAVELCU, V. *Cunoașterea de sine și cunoașterea personalității*. București: Editura Didactică și Enciclopedică, 1982. 173 p.
6. Radio Chișinău [online]. Disponibil: <https://radiochisinau.md/autoritatile-au-dezinstitutionalizat-83prc-din-copiii-din-institutii-rezidentiale-cu-suportul-unicef---181597.htm>
7. ROUSSELET, J. *Adolescentul, acest necunoscut*. București: Editura Pedagogică 1969. 115 p.
8. ȘCHIOPU, U., VERZA, E. *Psihologia vârstelor*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1989. 289 p.
9. TEODORIU, St. *Dinamica proceselor psihice în adolescență*. București: IPAC, 1974. 250 p.
10. ZISULESCU, Șt. *Adolescența*. București: E.D.P., 1968. 228 p.